

Kako se i očekivalo, ovaj sporazum imao je žestoke protivnike i u Hrvatskoj i u Srbiji. U Hrvatskoj su najveći protivnici bili hrvatska ustaška emigracija. Oni su isticali da su Maček i HSS izdali ideju o stvaranju Hrvatske kao neovisne države. Tako su u Hrvatskoj nastupile izuzetno jake podjele u hrvatskom nacionalnom biću, ali je to dovelo i do pojave velikosrpskih radikalnih ideja (*“Srbi na okup”*). I na brinjskom području zavladaše velike podjele među narodom. Nastaju podjele među članstvom HSS-a, jedan dio napušta stranku i priklanja se *“pravašima”*, dok ostatak podržava Mačeka, iako postoje velike sumnje u ispravnost njegove politike. Većina srpskih stranaka odbacuje ideju o ustroju Banovine. To će na ovim prostorima stvoriti vrlo tešku i konfuznu situaciju sa kojom će se ući u vrlo tragično razdoblje Drugi svjetski rat.

Režim Banovine progonio je sebi i nepoćudne Hrvate, prvenstveno sljedbenike ustaškog pokreta i komuniste. Zabranjuje se izlaženje tjednika *“Hrvatski narod”* - legalnog glasila ustaškog pokreta. Raspušta se Upravni odbor Matice hrvatske zbog njegove pojačane nacionalno-kulturne aktivnosti. To je samo dovelo do sve većeg priklanjanja naroda ustaškom pokretu i pojave pjesme *“Vrati se Ante, Hrvatska te zove”*, koja se na ličkim prostorima u to vrijeme sve glasnije čuje. Uz ustaški pokret jačaju i ideje komunizma.

U takvom političkom okružju dolazi do Drugog svjetskog rata...

8.8. Drugi svjetski rat

Uvod

Hrvatski narod doživio je velike političke podjele tijekom Drugog svjetskog rata kao malo koji narod u Europi. Hrvatski je prostor proživljavao jednu od najsudbonosnijih prijelomnica u svojoj povijesti. Neriješeni međunacionalni odnosi još iz vremena Vojne krajine, surov odnos režima Kraljevine Jugoslavije prema hrvatskom narodu, te novi svjetski politički centri moći stvorili su, doslovce, na ovim prostorima **Danteov pakao...**

Raspadom Kraljevine Jugoslavije dolazi do stvaranja Nezavisne Države Hrvatske ali i stvaranja monarhističko-četničkih i komunističkih snaga koji je negiraju. Treba napomenuti da je hrvatski narod brinjskog kraja zbog nemilosrdnog terora koji je nad njim provodila velikosrpska politika između dva svjetska rata, u značajnoj većini prihvatio NDH kao rješenje svojih nacionalnih težnji. Vjerovali su da će ovim putem steći svoju neovisnost i samostalnost. Međutim, NDH zbog svoje veze s kasnije poraženim *silama osovine*, nužno je morala propasti, to više što su jedino ustaše bile za nezavisnu državu, a komunisti i hrvatska emigracija u Londonu za Jugoslaviju.

Nakon proglašenja NDH i uspostave vlasti u vrlo složenim uvjetima, novonastala država težila je u očuvanju svojega okrnjenog suvereniteta stvoriti što kvalitetniju obranu. Smetnja u tome bila je Musolinijeva Italija. Kroz povijest je između Talijana i Hrvata postojalo permanentno neprijateljstvo, poglavito zbog talijanskog ekspanzionizma na istočnu jadransku obalu. Time se pred njemačku politiku postavila teška zadaća da između dva saveznika uspostavi ravnotežu. Hitler je, ukoliko nije htio izgubiti Mussolinijevo prijateljstvo, morao pristati na znatne ustupke Italiji, trgujući hrvatskim prostorom. Uz već teško odricanje od Južnog Tirola došlo je i do njegovog pristanka na daljnji politički, gospodarski i vojni utjecaj Italije na dijelu prostora NDH.

Tako je dio Dalmacije, otoka s Hrvatskim Primorjem i Istrom potpao je pod Italiju. Taj potez izazvao je u zemlji dosta nepovoljna reagiranja, osobito u tim okupiranim područjima,

što će stvoriti temelje za jačanje partizanskog pokreta. Drugi težak i neizbježan čin bilo je pristupanje NDH *Trojnom paktu*. Taj je sporazum potpisan **15. lipnja 1941.** godine u Veneciji.

I sam vođa HSS-a **Vladko Maček** nije htio prihvatiti ponudenu suradnju s Nijemcima, koji su mu ponudili ulogu hrvatskog lidera - **3. travnja 1941.** - jer je kao iskusan političar procijenio da takva politika mora doživjeti poraz (*Perić*) NDH je nesumnjivo bila *jedan* od pokušaja rješavanja *hrvatskog pitanja*.

Stoga i ustaški pokret i NDH valja istraživati, interpretirati i ocjenjivati cjelovito i u problematiziranim dijelovima kao dio modernog hrvatskog povijesnog razvitka, koji pak bitno određuje i obilježava borba za slobodu, za obranu identiteta hrvatskog naroda, za njegovu emancipaciju i pravo na samostalno odlučivanje, za sjedinjenje hrvatskih zemalja u suverenoj, demokratskoj, parlamentarnoj, pravnoj, socijalno pravednoj i prosperitetnoj vlastitoj državi kao dijelu slobodnog svijeta.

Ova knjiga nema zadaću glorifikacije i negacije toga vremena i pojedinih sudionika, već želi i nastoji što realnije prikazati događaje u jednom malenom ličkom mjestu. Zadaća je na povijesnoj znanosti da temeljito i potanko prouči i izvuče iz klijesta bivših propaganda, te objektivno sagleda i ocijeni to tragično vrijeme. Za kvalitetnu prosudbu nedostaju brojni elementi. Upustiti se bez stručne analize i relevantnih podataka bilo bi neodgovorno i neobjektivno. To mi većina Stajničana zasigurno ne bi oprostila...

Vojno-političko stanje početkom rata

Nakon uspostave NDH u Brinju su tim povodom organizirane proslave i slične manifestacije u kojima je sudjelovao znatan broj građana.

Da bi Italija provela svoje ratne ciljeve, razmješta na ovom prostoru znatne vojne snage. Područje Otočca i Brinja bilo je od strateškog značaja za svaki vojno-politički subjekt koji je djelovao na području Hrvatske. Svi vitalni prometni pravci prolaze ovim područjem. Tko drži Liku taj ima kontrolu nad cijelom Hrvatskom. To su posebno znali i Talijani. Na otočko-brinjskom području bilo je razmješteno oko 6.500 vojnika iz sastava talijanskih i njima savezničkih formacija - ustaških, domobranskih i četničkih postrojbi. Tu su bili razmješteni dijelovi talijanske divizije «RE», čiji je stožer najprije bio u Gospiću a kasnije u Senju. Brojčana veličina ovih snaga kretala se na području Brinja između 700 do 1.000 vojnika. Njihova je zadaća bila zaposjedanje svih strateških objekata i uspostava pune kontrole prostora, poglavito osiguranje nesmetanog prometa cestama Karlovac-Senj i Senj-Otočac.

Dolaskom Talijana počelo je razoružavanje lokalnog pučanstva, poglavito srpskog, sve u cilju sprječavanja diverzija i sabotaza, ali i slabljenja partizanskog pokreta. Naredbom o predaji naoružanja zapriječeno je civilima i smrtnom kaznom. Započeli su i

Brinje, ljeto 1941. Proslava povodom proglašenja NDH

Brinje, ljeto 1941. Skupina ustaša s pripadnicima "Ustaške mladeži"

pretresi sela, ali su rezultati bili dosta slabi.

Većina srpskog naroda i komunisti ne prihvaćaju uspostavu NDH. Dižu se bune koje tadašnja vlast u krvi guši. Dolazi do progona protivnika režima u čemu često stradava civilni živalj. To koriste partizanski aktivisti, tumačeći narodu da je ustaški režim zločinački, koji je prodao Hrvatsku Talijanima. U dijelu

srpske populacije djeluje dosta jak četnički pokret, koji je osnovan između dva svjetska rata u funkciji provedbe velikosrpske politike. Njihov je ratni i politički cilj stvaranje obnovljene Kraljevine ili Velike Srbije. Iako su ustaše i četnici bili u biti neprijatelji, ratni su saveznici Talijanima i kasnije Nijemcima.

U sklopu navedenih prilika u Lici je vladao pravi ratni pakao. Pojavila su se najteža obilježja građanskog rata gdje su svi učesnici dolijevali ulje na tu strašnu vatru, stvarajući osvetničku strast pojedinaca i pojedinih loših vojnih zapovjednika. Osveta je svugdje prisutna. Oko za oko - zub za zub. To je vrijeme kada razni ekstremisti djeluju po svojem nahođenju i često izvan kontrole pojedinih vojnih sustava, čineći brojna zlodjela. Treba napomenuti da se situacija na terenu često mijenjala i da se običan puk teško snalazio u tim okolnostima, ne shvaćajući pravo stanje i odnose, stalno brinući za svoju osobnu sigurnost.

Organizacija lokalne vlasti

Područje HDH administrativno je podijeljeno na velike župe, kotareve, općine i Grad Zagreb. Na području Like osnovana je **Velika župa Gacka i Lika** sa sjedištem u Gospiću i **Velika župa Vinodol - Podgorje** sa sjedištem u Senju u čijem je sastavu bilo i brinjsko područje. U dijelu prostora koji je pod nadzorom NDH vlast u općinama i mjesnoj samoupravi uglavnom preuzimaju prijeratni "frankovci", pristaše Čiste stranke prava.

Osniva se **Državna časna radna služba**, poluvojnoj organizirana opća i obvezatna jednogodišnja služba za sve državljane NDH, radi odgoja obveznika u narodnom duhu, te uklanjanja staleških suprotnosti i poštovanja rada (napose seljačkoga). Oni su se bavili obavljanjem općekorisnih poslova.

Tijekom 1941. organizira se i **Ustaška mladež** kao sastavni dio ustaškog pokreta. Dijeli se na *Ustašku uzdanicu* (7.-11. godina-pučka škola); *Ustaške junake* (11.-15. godina-srednjoškolci) i *Ustašku Starčevićevu mladež* (15.-21. godine-studenti).

Vojno-policijske snage, njihova struktura i ciljevi

Nakon uspostave NDH ustaške se snage ustrojavaju uglavnom po prostornom principu, tako da su na razini župa ustrojene stožeri, u kotarevima logori a tabori u većim mjestima. Za ustaškog logornika u Brinju imenovan je **Stipe Javor**. U Stajnici zapovjednik obrane postaje **Slave Murković**. Značajnijih osoba u tadašnjoj vlasti sa područja Stajnice nije bilo.

Ustaše Ivo Movrić, Tomo Šprajc - Miškac, Marko Movrić 1941. godine. Svi su poginuli u ratu

Postojeće žandarmerijske postrojbe prve su doživjele reorganizaciju i preimenovane su u **Hrvatsko oružništvo**, kao posebne snage koje su se brinule za održavanje javnoga reda i mira, te osobne i imovinske sigurnosti građana. U **Jezeranama, Križpolju i Letincu** uspostavljene su **oružničke jedinice**. Njihovo brojno stanje kretalo se od deset do četrdeset ljudi. Neke su zbog vojnog značaja, poput jezeranske, ojačane i domobranskim postrojbama iz sastava XII. domobranskog puka, čiji je stožer bio u Otočcu. Treba napomenuti da je razmještaj i djelovanje dijelova OS NDH bio pod strogim nadzorom talijanskih vojnih zapovjednika.

Stajnički domobrani 1941. godine. stoje Nikola Mesić - Perković i Petar Toljan iz Križpolja,; sjede Marko Mesić - Žeravica i Ivan Vlahinić

Na širem brinjskom području ustrojavaju se ustaške i domobranske vojne postrojbe raznih veličina. Stanovit broj Stajničana bio je mobiliziran i u njemačku vojsku. Odlazili su u austrijske ili njemačke vojne centre za obuku, gdje su nakon izobrazbe dobivali njemačke odore i upućivani su na razna ratišta Rusije i Balkana. Na hrvatskome ratištu raspoređivani su u tri borbene postrojbe divizijske veličine: **369., 373.-"Tigar" i 392. - "Plavu diviziju"**, koja je djelovala na našem području (*Schraml*).

Tomica Murković - Franić, pripadnik njemačke "Vražje divizije" 1944. godine

Na brinjskom području ustrojava se **19. ustaška bojna**, koja će kasnije uslijed reorganizacije mijenjati svoju borbenu oznaku. Ta će bojna povremeno ratovati izvan brinjskog područja, uglavnom po Banovini, Lici i Kordunu (*Ivan Vučetić*) U Stajnici - na Kolišću - stacionirana je manja ustaška postrojba jačine voda, a u obližnjim Lipicama snage jedne satnije. Zapovjednik je u početku bio **Marko Tomaš** a kasnije satnik **Mile Mesić**.

Kako su tekle popune ustaških postrojbi i gdje su bile uporabljene? Uspjeli smo sačuvati sjećanje jednoga od tadašnjih učesnika: **Miroslava Šprajca**. On se sjeća da su Stajnički mladići mobilizirani su u sastav šeste satnije treće ustaške bojne. Bili su uglavnom vojnici, dok je jedino dočasnik bio vodnik **Tomo Šprajc-Miškac**. Značajnijih ustaških časnika iz Stajnice nije bilo. U početku su držali obrambene položaje na brinjskom području. Tijekom **1944.** godine dio vojnika izmješten je na područje Gospića a ostali i nadalje drže položaje oko Brinja (*Žuta Lokva, Prokike, i Sv. Nedjelja*).

Oružnička škola u Ogulinu 1942. godine. Na slici Jure Perković - Šlosar, Nikola Mesić - Perković, Mijo Sertić iz Jezerana i Slavko Pernar iz Lipica

hrvatsko stanovništvo, dajući im poskrivečki hranu. Nakon svih puteva završavaju u partizanskom logoru u Drežnici, gdje su u vrlo složenim uvjetima uspjeli preživjeti. Partizani ih mobiliziraju u svoj sastav i naoružavaju. Iz Drežnice su upućeni u Lokve, gdje ulaze u sastav 13. partizanske udarne divizije i odlaze u borbe prema Rijeci i Istri. U tim borbama, koje su trajale oko mjesec dana, partizani su pretrpjeli velike gubitke. Zbog velikih napora i stalnih stresova bila su česta samoranjavanja boraca. U slučaju otkrivanja slijedila je smrtna kazna. Na kraju rata postrojba je završila u okolici Trsta, gdje je većina pripadnika demobilizirana, a mlađi su upućeni na dosluženje vojnog roka.

Ustaška vlast u to vrijeme započinje raseljavati srpsko stanovništvo, kako bi smanjila njegov oružani otpor. Prema partizanskim dokumentima na području Stajnice planirana je izgradnja logora za Srbe, međutim tu činjenicu nisam uspio potkrijepiti u ustaškoj arhivskoj dokumentaciji, kao ni po sjećanju kazivača. (*Bukvić*)

Stvaranje partizanskog pokreta

Odmah nakon uspostave NDH dolazi do organiziranja partizanskih postrojbi na cijelom ličkom području. *Partizanski ili gerilski rat* poznat je širom svijeta. Dobar poznavatelj stanja na Balkanu, nje-mački general **Lothar Rendulic**, u svojoj knjizi "*Partizanski rat*" kaže:

Skupina Stajničkih partizana početkom rata. U vojnim odorama Mile Perković, Luka Pernar i Tomo Rajković

Intenziviranjem borbi i jačanjem partizanskih snaga reorganizira se obrana šireg područja Brinja, tako da se dio tih snaga izmješta na strateški prijevoj Vratnik i šire područje Senja. Tamo se vode stalne borbe u kojima je bilo dosta gubitaka.

Krajem 1944. godine partizani u Senjskoj Dragi zarobljavaju oko 30 ustaša iz spomenute satnije. Odmah su ih skinuli i postrojili za strijeljanje. Ubrzo dolazi partizanski kurir sa nalogom iz višeg zapovjedništva kojim se strijeljanje obustavlja. Po čijem je nalogu stigla ta zapovijed nikada nije otkriveno. Nakon toga zarobljenici su upućeni prema Otočcu i Gospiću, gdje ih putem šikanira srpsko stanovništvo. U pojedinim hrvatskim mjestima pomaže im

“Balkan je klasično područje partizanske borbe. Njezini počeci sežu još u doba kad su Turci pokorili najveći dio tog područja. U borbi s okrutnim metodama Turaka razvila se i okrutnost partizanske borbe, koja je postupno postala tradicijom.”

Početak rata vraća se na brinjsko područje manja skupina radnika, studenata i đaka koji su članovi komunističke partije. U Jezerane se vratila **Ljubica Gerovac**, studentica ekonomije, koja zajedno s bratom **Josom**, te **Milom Sertićem-Kovačem**, **Milanom Krznarićem**, **Matom Rajkovićem**, počinju vojno i politički djelovati. U toj skupini nalazili su se još **Mile Perković-Antulić** i **Luka Pernar**. I u Brinju je bilo nekoliko komunističkih organizacija, uglavnom manjeg brojnog stanja. U međuvremenu je osnovan *Sreski komitet KPH za Brinje*. Međutim to je vrijeme još i danas maglovito i povijesno neistraženo. Puno je otvorenih pitanja o komunističkom djelovanju i nacionalnom sastavu njihovih organizacija, osobito na području Stajnice.

Do danas se izuzetno malo i jednostrano pisalo o **stvarnim** odnosima hrvatskog i srpskog stanovništva prema partizanskom pokretu, kao i o budućem uređenju države nakon eventualne pobjede u ratu. Danas znamo da je djelovalo nekoliko platformi od *bratstva i jedinstva među svim narodima u Jugoslaviji* pa do unitarne države pod srpskom dominacijom, što je kulminiralo poslijeratnim *Informbiroom*. Pokret je trebao biti revolucionaran i anacionalan, u biti nacionalno ravnopravan. Međutim, među komunistima ima značajnih sukoba oko karaktera partizanskog pokreta, odnosa između Hrvata i Srba, ali i društvenog uređenja buduće države, organizacije i djelovanja komunističke partije, te drugih brojnih otvorenih pitanja. Najžešći sukob u Lici izbio je između tadašnjih komunističkih čelnika - **Jakova Blaževića** i **Mile Počučea** s jedne strane i **Andrije Hebranga** tadašnjeg sekretara KPH s druge strane. Prema do sada dostupnoj literaturi sukob je izbio zbog prelaska naroda iz Primorja u Liku, ali je stvarni razlog sukoba vjerojatno bio daleko složeniji.

Partizani početkom rata ne nalaze značajniju potporu na brinjskom području, i nemaju intenzivnijeg djelovanja, osim povremenih prepada na manje ustaške i talijanske položaje i objekte. Međutim, stanje će se ubrzo promijeniti. Na širem ličkom prostoru **23. kolovoza 1941** osnovan je partizanski Štab gerilskih odreda za Liku sa sjedištem u Drvaru. U Brinju je u prosincu 1941. ustrojena Brinjska omladinska partizanska četa, koja je prerasla tijekom **svibnja 1942.** u Brinjski bataljun, kasnije prozvan “Ljubica Gerovac”.

Time je hrvatski antifašistički pokret ubrzo prerastao u oružani, partizanski pokret. Širenje i jačanje pokreta iziskivalo je stvaranje središnjeg rukovodećeg tijela koji je usmjeravao i objedinjavao partizanske akcije - Glavnog štaba Hrvatske. U Otočcu je tijekom 1943. sazvan ZAVNOH kao predstavničko tijelo, što dokazuje snagu partizanskog pokreta na području Like.

U partizanskim redovima poseban problem pričinjavaju četnički aktivisti, osobito u postrojbama koje djeluju u većinskim srpskim naseljima. Tako su **1. lipnja 1942.** godine u Škarama preuzeli potpunu vlast, pustili iz zatvora četničke glavešine, a ustaške zarobljenike ubili. I u plašćanskom partizanskom odredu većina je partizana prešla na stranu četnika. (*Bukvić*)

Četnička djelatnost

Iako je brinjsko područje spadalo u tzv. “Dinarsku četničku oblast”, na ovom prostoru nije zabilježena njihova stvarna vlast. Bilo je nekoliko manjih pljačkaških upada iz susjednog Plaškog i Glibodola u kojima je najviše stradao zaselak Tominčeva Draga. Tako su jednom

prilikom odagnali krupnu stoku i ispraznili tavane odnijevši suho meso i slične potrepštine. Zabilježeni su i česti prepadi na čobane u šumama, koji bi uglavnom završavali otimanjem hrane i stoke. Četnici su bili uzročnici nekoliko ubojstava u okolnim šumama, osobito na Velikoj Kapeli.

Najveća četnička uporišta bila su u Plaškom, Dabru, Ličkoj Jasenici, Vrhovinama, Brlogu, Drenovom Klancu i Prokikama. (*Bukvić, str. 195*). Također je tijekom **1943.** nakon pada Italije znatan dio četničkih jedinica prešao u partizane. (*Isto, str 323.*)

Napad na imanje obitelji Murković

Ciljevi partizanskih napada su “klasni neprijatelji” - privredni objekti tamošnjih veleposjednika i industrijalaca koji su bili članovi Ustaškog pokreta. To su na brinjskom području bile obitelji Murković i Vuković. U Žutoj Lokvi najprije napadaju pilanu Janka Vukovića, kojega ubijaju, a onda **17. rujna 1941.** godine i Murkoviće u Stajnici. Napad je izvršilo pedesetak partizana pod zapovijedanjem **Ivice Lovinčića**. Tom je prilikom ubijen **Slave Murković**, kojega je ubio partizanski aktivist **Srđan Uzelac**, a lakše je ranjen **Vlade Murković** (*Bukvić*).

Zbog čega su ovi napadi izvršeni?

Dio muških članova obitelji Murković bio je između dva rata u vodstvu lokalne HSP. To je za partizane značilo da su im ideološki neprijatelji. Iako je gospodarstvo obitelji Murković bio civilni objekt u kojem je radio značajan broj Stajničana i koji se u najvećoj mjeri nisu bavili politikom, ona je u napadu bila u cijelosti uništena. Zapaljena je kompletna imovina s pripremljenim drvnim materijalom za izvoz, a u štalama je izgorjela stoka (oko 15 krava, konji, lovački psi i ostalo.) Vrlo malo imovine uspjelo se spasiti. Pokušaji gašenja požara od strane ustaških i talijanskih vojnika iz posada u Jezeranama nije urodio plodom. Utvrđena šteta na pilani iznosila je oko 3.500.000 kuna (*po ustaškim izvješćima*).

Marko Vuković iz Stajnice, radnik na gateru Murkovićeve pilane, spasio je jednu kravu koju je odveo svojoj kući. Netko je to dojavio partizanima, koji su idućeg dana došli i ubili ga u njegovom dvorištu. Iza njega je ostalo četvero male djece.

- Treba napomenuti da je tijekom ovoga partizanskog napada zavladao strah u Stajnici od

Murkovićev dvor nakon partizanskog napada 1941. godine

potpunog uništenja naselja. Ljudi su masovno sakrivali vrijednije stvari, očekujući ono najgore. Kada su nakon napada došli Talijani zatekli su pojedine stanovnike da vraćaju te stvari u kuće. Talijani su mislili da je to iznešeno iz imanja Murkovića, pa su htjeli pojedince strijeljati. Bilo je velikih uvjerenja kako bi se dokazalo suprotno. Osobito su bile na udaru žene koje su nosile crvene maramе. Ipak nije bilo nikakvih strijeljanja osim paljenja nekoliko kuća partizanskih simpatizera.

Preživjeli Murkovići uspijevaju nabaviti kamion i sa malo spašenih stvari odlaze u Zagreb. Tu borave do 1945. godine kada većina obitelji odlazi u Austriju. U Zagrebu ostaju Vlade i Josip Murković. Međutim, kada su se partizani približili Zagrebu i njih dvojica u koloni vojske i civila kreću prema Austriji. Josip-Braco sjeća se da su u koloni sreli i pripadnike PTS (*Poglavnikovog tjelesnog sdruga-Paveličeve zaštitne postrojbe*) **Joška Crnadaka** i **Ivana Tominca**, obojicu iz Stajnice.

Tako su stigli do mjesta Pörschacha u Austriji, gdje ih Englezi zaustavljaju i upućuju na vlak za Italiju. Ukrcajavu ih u stočne vagona na stanici Maria Hilfe na Vrpskom jezeru. Umjesto u Italiju završavaju u Kranju. Kada su neki shvatili gdje su i što ih očekuje, otrovali su se i izvršili samoubojstvo. Bez hrane i pića nastavili su poput brojnih kolona prema Hrvatskoj. Putem su jeli travu samo da bi preživjeli.

U Ljubljani je odvojena vojska od civila. Nad vojnicima je odmah izvršena smrtna kazna bez suđenja. Josip je temeljem učeničke iskaznice stigao u Zagreb, dok je njegov stric Vlade proveden u zatvor u Savskoj cesti i tamo ubijen. Vrativši se u stan tamo je zatekao nove stanare. Ubrzo je obolio od tifusa pjegavca. U bolnici je brigu o njemu vodila njegova sestrična Crnadak. Usput polaže ispite iz 7. razreda. Međutim, opet obolijeva od tifusa. Nakon ozdravljenja boravi kod strica (po baki) Tominca. Maturira 1946. godine i upisuje Ekonomski fakultet.

Međutim situacija se naglo pogoršava. Otac mu je u odsutnosti osuđen na smrt i konsifikaciju cjelokupne imovine. Jedna ga je osoba iz Stajnice upozorila da mu je život u opasnosti. Uzima nešto najnužnijih stvari i odlazi u Austriju. Zarobljavaju ga Englezi nakon čega završava u njihovom zatvoru. Nakon kraćeg vremena pušten je na slobodu i spaja se s obitelji u Austriji. Bavio se svime i svačim samo da bi preživio i prehranio obitelj.

Pošto je gospodarska situacija u Austriji bila vrlo teška odlučuje na odlazak u Kanadu, gdje mu je živjela sestra blizanka. Od kanadskih vlasti osumnjičen je za komunističku djelatnost i ne dobija vizu (!) Godine 1949. odlazi sa sestrom Vesnom u Argentinu. Bavili su se raznim poslovima samo da bi stekli nešto sredstava koja su dijelom slali roditeljima u Austriju. Pokušavaju ih dopremiti u Argentinu. Majka zbog bolesti nije dobila dozvolu za useljenje sve do 1952. godine, kada se obitelj konačno okuplja na jednom mjestu.

Godine **1963.** Josip napušta Argentinu i na nagovor prijatelja seli se u Južnoafričku Republiku, iako je u međuvremenu zasnovao obitelj i dobio dvoje djece. Na početku je radio kao tekstilni tehničar a kasnije je osnovao vlastito taxi poduzeće. Ljubav prema Hrvatskoj vraća ga poslije osamostaljenja na domaće tlo. Danas živi sa suprugom u Zagrebu. (*Iskaz gospodina Josipa Murkovića u skraćenoj verziji uzet je iz "Vile Velebita" broj 23/1994.-pripremila Ana Tomljenović*)

Borbe na jezeransko-stajničkom području

Šire brinjsko područje nalazilo se čitav rat u vihoru vojnih operacija svih vojski koje su tamo djelovale. Talijani početkom rata ojačavaju topništvom svoj garnizon u Brinju, te počinju s jakim inženjerijskim uređenjem svojih položaja. Zbog iskazane partizanske opasnosti pojačana je i obrana Jezerana, Križpolja i Letinca. Partizanima je izuzetno stalo da ovladaju Jezeranama radi kontrole ceste Modruš - Brinje. Već početkom **1942.** partizani su ojačali za izvođenje složenijih vojnih aktivnosti. Tako **6. siječnja 1942.** pokušavaju osvojiti Jezerane. Ovaj puta napad nije uspio. Nakon toga stacioniraju se u Stajnici sa zadaćom provođenja čestih diverzantskih akcija po okolnim komunikacijama i objektima. Podkapelska sela bila

su od izuzetne važnosti za kontrolu komunikacija i velikog šumskog područja. Cilj im je razoružati ustašku posadu u Stajnici i likvidirati nekoliko tamošnjih ustaša. Time bi posadu u Jezeranama doveli u poluokruženje i povećali mogućnost njezinog pada.

Dana **8. ožujka 1942.** brinjski i drežnički partizani preobučeni u domobranske odore pokušavaju uništiti ustašku posadu u Stajnici na Kolišću. Ovim napadom zapaljeni su okolni gospodarski i stambeni objekti u kojima je izgorjela velika količina žita i nekoliko komada krupne stoke. Obrana uspijeva odbiti taj napad ali uz velike materijalne štete. U toj su akciji osim škole spaljeni i župni dvor, kuće obitelji Svitine, Božići, Petrovići i Ivančići.

Dana **16. travnja 1942.** izvršen je novi snažni partizanski napad na Jezerane. Partizani su napali sa šest satnija. Jezeranska obrana sastojala se od oko 150 ustaša, domobrana i žandara, utvrđenih u osam zgrada. Međutim, otpor obrane bio je puno snažniji nego što su partizani očekivali. Napad ponovno nije uspio, što zbog kvalitetne obrane ali i zbog vrlo lošeg partizanskog zapovijedanja i koordinacije tijekom djelovanja. Uspjeli su dijelom snaga nakratko osvojiti crkvu, ali ostatak partizanskih formacija to nije znao! Po crkvi je otvorena vrlo jaka paljba u kojoj je ona teže oštećena, a zapaljeno je nekoliko okolnih zgrada. Nakon pristizanja pojačanja iz Križpolja i Brinja partizani su se povukli u Drežnicu.

Iz partizanskih dokumenata vidljivo je da je u ovoj borbi postojala izdaja domobranskog **poručnika Kršćanovića**, zasigurno partizanskog simpatizera. On je ranije dao obećanje Ljubici Gerovac, inače kolegici sa studija, da će im se s posadom predati. I doista, posada kojom je zapovijedao Kršćanović, u početku nije djelovala. Međutim kada je stigla pomoć braniteljima i otkrivena izdaja, Kršćanović je htio promijeniti svoju odluku, ali je već bilo kasno. Pri kraju borbe je poginuo, a postoje indicije da je možda ubijen od svojih suboraca koji su otkrili njegovu izdaju. U nekim izvješćima navodi se da su ga ubili i partizani. Navodno je pokopan je u zajedničku partizansku grobnicu u Jezeranama, ali bez imena i prezimena. Kazivači se sjećaju velikih gubitaka sa obje strane. Tom je prilikom poginula i **Ljubica Gerovac** koja će kasnije biti proglašena za narodnog heroja.

Polovicom svibnja iste godine partizani su na Maloj Kapeli iznad Stajnice osnovali partizanski logor, u koji se uključio i značajan broj Stajničana. Međutim, partizanski aktivisti nisu zadovoljni sa odazivom i podrškom u hrvatskim selima brinjskog kotara. Veći broj sela nije bio obuhvaćen *oslobodilačkim pokretom*. Smatrali su da je za to kriv još uvijek veliki utjecaj **Hrvatske seljačke stranke**, čiji su čelnici provodili politiku čekanja. Stanovništvo i partizanske simpatizere obeshrabrili su neuspjeli napadi na Jezerane i druga mjesta na brinjskom području. Pogibija dva istaknuta prvaka partizanskog pokreta hrvatske nacionalnosti - Ivice Lovinčića i Ljubice Gerovac - također im nije išla u prilog. (*Bukvić*)

Jezerane su partizanima bile izuzetna strateška točka i pitanje časti. Već **12. kolovoza 1942.** opet napadaju, ali ovaj puta sa izuzetno jakim snagama. Cilj je dio dosta respektabilan; osvojiti strateške točke na cestovnoj komunikaciji Josipdol-Brinje-Senj - **Križpolje, Modruš i Jezerane** i onemogućiti promet protivničkim postrojbama. Time bi zapravo Liku odvojili od Karlovca i stvorili preduvjete za poduzimanje većih vojnih operacija. Stekavši značajna iskustva iz ranijih neuspjelih napada, ovaj su puta u krenuli s impozantnim snagama: *Prva hrvatska brigada, dva udarna bataljuna I primorsko-goranskog odreda, brinjski bataljun «Ljubica Gerovac», bataljun «Marko Trbojević»*. Prethodno je izvršena jako osiguranje pravaca prema Brinju, Ogulinu, Gomirju, Letincu i Dabru, spriječivši time pravovremen dolazak pojačanja braniteljima.

Nakon vrlo intenzivnog napada, Križpolje je palo isti dan, dok su se Jezerane sa svojom izuzetno dobro utvrđenom i organiziranom obranom u početku uspješno branile. Nakon

pada Križpolja većina partizanskih snaga usmjerava se prema Jezeranama. Vodi se borba za svaku zgradu. Partizani imaju značajne gubitke ali su riješeni da po svaku cijenu osvoje za njih fatalne Jezerane. Bez pristigle pomoći braniteljima i nedostatka streljiva Jezerane padaju u partizanske ruke **13. kolovoza** oko 20 sati. Isto se događa i u Modrušu, gdje nakon izuzetno teških borbi ovo mjesto također dolazi pod nadzor partizana. Idućeg dana Talijani iz brinjskog garnizona sa oko 900 vojnika i nekoliko tenkova pokušavaju proboj. Pošto su partizani imali jaka bočna osiguranja, ali i zbog talijanskog kukavičluka, odustaje se od daljnjeg pokušaja oslobađanja Jezerana.

Nakon toga partizani ustrojavaju svoju vlast u Jezeranama, Stajnici, Krišpolju i drugim mjestima koja su došla pod njihov nadzor.

Talijanske operacije tijekom 1942.

Jak razvoj partizanskih snaga zahtijevao je od talijanskih vojnih zapovjednika poduzimanje energičnih i sveobuhvatnih mjera. Da bi slomio partizanski otpor talijanski **general Roatta** izdaje naredbu zapovjedniku V. armijskog korpusa da *«od druge dekade mjeseca rujna pristupi širokom čišćenju područja Velike Kapele, u koju spadaju partizanska područja Drežnica, Jasenak, Tužević i Škalić. Područje vojnih operacija obuhvaća prostor ograničen morem, željezničkom prugom Fužine-Ogulin-Vrhovine i cestom Vrhovine-Otočac-Brinje-Senj. Težiti izvlačenju partizanskih formacija koje su ovdje stacionirane, rastjerati im najjače ustroje i uništiti baze za opskrbu».* (Vojna enciklopedija)

Temeljem te zapovijedi zapovjedništvo korpusa tijekom **rujna i listopada 1942.** preuzima velike napadne operacije, snagama divizije **RE, GRANATIERI, DI SARDEGNA**, dijelovima **divizije SASSARI**, ustaškim, domobranskim i četničkim snagama. Uspijevaju izbaciti partizanske snage sa ovog prostora. Na stajničkom području u ovoj akciji djelovali dijelovi divizije «RE», koje su prethodno bile koncentrirane na crti Žuta Lokva-Brlog-Otočac-Vrhovine-Jasenica, sa zadaćom čišćenja u zoni Škare-Brlog-Dabar, a zatim izbiti na crtu Brinje-Lipice-Tominčeva Draga, te stvoriti osnove za daljnje akcije. Ovu su operaciju Talijani uspješno proveli.

Tijekom tih operacija spaljene su pojedine zgrade u Stajnici i to **Antulićeve, Krznarićeve, Rajkovićeve i Šlosarove** i još neke kuće. Naime u to se vrijeme u zaseoku Šmiti nalazio partizanski stožer. Kada je stigla obavijest da će Talijani paliti *partizanske* kuće stanovništvo je na razne načine pokušavalo dokazati da njihovi najbliži nisu u partizanima. Prethodno su posakrivali vrijednosti i pokretnine kako ih vatra ne bi uništila. Sve je to nošeno u predjel j:Krcine iznad sela. Kad su stigli Talijani i počeli paliti kuće nastala je panika. Nije bilo vode pa su ljudi sa osokom iz gnojnica polijevali zgrade da nebi izgorjele. Interesantno je da su i Talijani u pojedinim slučajevima gasili kuće koje su ranije zapalili. To je dokaz koliko nisu željeli ratovati na ovim prostorima i koliko im je bila strana Musolinijeva ideologija. I među talijanskim vojnicima bilo je pljačkaša. Kazivači se sjećaju da su često otimali perad i sitnu stoku.

Dana **16. ožujka 1942.** izvanredni prijeki vojni sud talijanske divizije “RE” osuđuje na smrtnu kaznu **Ivicu Lovinčića** i njegove najbliže suradnike, što će za partizanski pokret na brinjskom a time i stajničkom području biti veliki gubitak.

U **proljeće 1943.** došlo je do velike epidemije tifusa od kojega je na području Like umrlo oko 2.700 ljudi. I u Stajnici je značajan broj ljudi obolio od ove opake bolesti

Kapitulacija Italije i dolazak njemačkih snaga

Glavni štab hrvatskih partizanskih snaga pokreće napadne operacije u vremenu **7. ožujka pa do sredine travnja 1943.** sa težišnom zadaćom ovladavanja cestovnom komunikacijom Karlovac- Senj. Za te operacije uporabljene su vrlo jake partizanske postrojbe. Tom prilikom osvojeni su Brinje i Otočac. Talijanski garnizon sa kompletnim snagama napušta to područje i prelazi u Primorje i Dalmaciju ostavivši velike količine naoružanja.

U **rujnu 1943.** kapitulira Italija. Većinu naoružanja preuzimaju partizani, osobito velike količine topništva i oklopnih sredstava. Ovime se vojna situacija bitno mijenja u njihovu korist. S namjerom da očuvaju cestovnu prohodnost između sjevera i juga na ovo područje dolaze njemačke snage. Da bi spriječili partizansko osvajanje zarobljene talijanske vojne opreme, Nijemci **7. i 8. listopada 1943.** godine snažno bombardiraju Senj i tom su prilikom stradali brojni kulturni spomenici i bogata arhiva senjske biskupije. U Senju su partizani od talijanske vojske zarobili vojnu opremu za opremanje oko 40.000 vojnika, koju je trebalo prebaciti u Liku. Senj je bio najznačajnija partizanska luka na Jadranu u vremenu **listopad 1943. - siječanj 1944.** godine.

Da bi uspostavili stratešku prednost na važnim komunikacijama na području Like, u drugoj polovici **listopada 1943.** dijelovi njemačkog 901. motoriziranog puka prodiru u Brinje, gdje su nanijeli teške gubitke dijelovima 8. i 13. partizanske divizije. Upadaju i u Stajnicu (**17. rujna**) gdje su ubili 14 partizana koji su se nalazili u partizanskoj bolnici, uređenoj u Murkovićevom dvoru. Tamo se nalazilo oko 100 ranjenika, šest bolničarki, dva liječnika i vod za osiguranje. U napadu su sudjelovala tri tenka, dok jačina pješačkih snaga nije poznata. Vjerojatno se radilo o snagama jedne pješačke satnije sa oko 150 vojnika.

Zbog sve nepovoljnijeg stanja na svim europskim ratištima, krajem **1943.** godine njemačke divizijske snage provode pregrupiranja i prelaze na obalu, radi prihvata snaga iz šireg prostora Balkana. Dio tih snaga izvučen je u Italiju, kao pomoć u sprječavanju iskrcavanju Amerikanaca na Apeninski poluotok i gušenje partizanskog pokreta u Italiji. Jedan od zadataka Nijemaca bilo je i osiguranje jadranske obale od planiranog i očekivanog angloameričkog iskrcavanja na hrvatsku obalu. Prije toga su priobalne komunikacije i najveći dio Like, bili su u rukama partizana.

Borbe za Kapelu

Početak **1944.** godine njemačke snage nalaze se u izuzetno teškoj situaciji. U Zapadnoj Europi i jugu Italije saveznici provode vrlo snažne napadne operacije prema krajnjem cilju - Berlinu. To isto čine i Rusi sa istoka.

U **drugoj polovici siječnja i početkom veljače 1944.** godine, u cilju ovladavanja cestovnim komunikacijama u zaleđu Dalmacije i Hrvatskog primorja njemački Wermacht i oružane snage NDH, snagama njemačke 114. divizije kreću iz područja Gračaca i Knina prema Gospiću, Otočcu i Senju, a 392. legionarskom divizijom iz Ogulina preko Jezerana i Brinja u istom smjeru. U tim su akcijama ovladali kompletnim područjem, izbacivši time 35. partizansku diviziju i ostale partizanske snage sa ovih prostora. Tijekom **1944.** godine na području Brinja razmješteni su dijelovi **392. njemačke legionarske divizije.**

Da bi ojačali prisutnost na području Like za sudbonosne događaje, Njemačke i ustaške snage kreću **14. siječnja 1944** od Zagreba i Karlovca prema Lici i Primorju sa respektabilnim snagama. Put ih vodi preko dva izuzetno strateška prijevoja: prijevoj preko Kapele (888 m)

i prijevoj Vratnik (778 m). No, tom se cestom nije dalo jednostavno proći. Ona je morala biti vojnički osvojena i osigurana značajnim vojnim snagama. Glavna poteškoća bile su brojne prepreke, balvani i mine, koje je neprijatelj postavio u dubokim šumama Kapeleku.

“Kada smo”, izvješćuje njemački nadnarednik Schlaud, koji je s pješaštvom išao na čelu postrojbe, “neposredno pred Veternicom naišli na prve prepreke na cesti i tri kilometra pred Javornicom na prve mine... bojna su vozila bila odvučena naprijed a ljudstvo angažirano, da bi uklonili balvan po balvan i rupe od mina jednu za drugom, pri čemu je oko 20 cm dubok snježni pokrivač veoma otežavao rad... Tijekom tih radova bilo je brojnih prepada, tako npr. jednom na komoru satnije, koju je osiguravala jedna borbena grupa. Pri tome je bilo ubijeno više ljudi, a jednoga smo našli prostrijeljena zatiljka, dvojicu drugih s brojnim ubodima od noža. Neki su na sebi imali samo još košulju i gaće, drugi su bili potpuno goli. Zapovjednik divizije s jednim visokim hrvatskim časnikom vraćao s tih prepreka, njegov automobil je još prošao, drugi su bili u plamenu. Jedan je časnik pri tome ubijen.

Ni sutradan nismo uspjeli tu cestu očistiti od mina do prijevoja (mine su bile engleskog podrijetla) ni balvane... Jedna ustaška bojna, angažirana kao osiguranje sa strane, ponijela se vrlo lakomisleno i u dva napada platila to mrtvima i ranjenima.

Poslije borbe, koja je bez većih gubitaka trajala jedan dan i cijelu noć, prijevoj Kapela bilo je slobodan za prolaz, nakon čega smo stigli u zonu Jezerane-Brinje, srdačno pozdravljeni od pučanstva, koje je u tom kraju kao i uopće u cijeloj Lici stajalo potpuno na našoj strani.” (Schraml)

Iz ovih njemačkih izvješća vidljivo je da su dijelovi njemačke **114. i 392. divizije** uspjele uništiti partizane i zauzeti cestu Ogulin - Jezerane-Brinje. Nakon proboja Velike Kapele Nijemci i partizani vode intenzivne borbe na komunikaciji Križpolje - Jezerane. Uspijevaju motoriziranim snagama probiti partizansku obranu kod Prokika i s leđa napasti njihove položaje kod Križpolja. Nakon toga se partizani povlače prema Lipicama. Nijemci opet kontroliraju cestu od Modruša do Senja. Dolazak 392. njemačke divizije na ovo područje imao je za Nijemce izuzetan strateški značaj. Nakon gubitka Gorskog Kotara ostale su im na raspolaganju samo komunikacije preko zapadne Like i to Zagreb - Ogulin - Brinje - Senj i Žuta Lokva - Gospić - Karlobag.

Na ovom području postojao je jaki ustaški garnizon u Gospiću, koji je bio po svojoj snazi odmah nakon Zagreba. Na te snage Nijemci su računali u slijedećim operacijama. U to su vrijeme u **Križpolju, Jezeranama i Stajnici** bili razmješteni dijelovi **3. ustaške bojne** pod zapovijedanjem bojnika **Mile Mesića**. Jačina svih njemačkih i ustaških snaga na širem području južne Like bila je oko 17.000 vojnika.

Puč Vokić-Lorković

Teheranskom konferencijom u prosincu **1943.** i odlukama Rosewelta, Churchila i Staljina odlučeno je da se materijalno i politički pomogne jugoslavenskim partizanima kao savezničkoj vojsci. Time partizanski pokret stječe značajnu potporu antifašističke koalicije, što osim političke znači i veliku materijalnu potporu.

Pad fašističkog režima u Italiji upućivao je na neizbježni pad nacističkog režima u Njemačkoj. Zbog toga su pojedini istaknuti ustaški dužnosnici počeli razmišljati kako spasiti hrvatsku državu. Nadbiskup Stepinac u svojim propovijedima osuđuje nehumane postupke režima i rasnu teoriju. U **ljetu 1944.** skupina ustaških dužnosnika na čelu s ministrom unutarnjih poslova **Mladenom Lorkovićem** i ministrom oružanih snaga **Antom Vokićem** u dogovoru s dijelom ratnog vodstva HSS-a i visokim domobranskim časnicima, pokušavaju

organizirati akciju kojom bi se uklonio ustaški režim i vlast prenijela na HSS, te deklariranje pristupa NDH antifašističkoj koaliciji i napad na njemačke postrojbe u Hrvatskoj. Pavelić je u noći 30./31. kolovoza zaustavio akciju i uhitio većinu pučista.

U isto vrijeme intenzivno se priprema saveznički desant na istočnu jadransku obalu. Da bi to spriječili Nijemci dovode značajne snage i razmještaju ih uz obalu i u Zapadnoj Lici. Cesta preko Kapele pod stalnim je djelovanjima partizanskih snaga.

I na brinjskom području javlja se defetizam i strah od događaja koji slijede. Na terenu pojedini ekstremisti preuzimaju stvar u svoje ruke i vode osobne ratove, ali ne na bojišnici već po okolnim selima gdje uglavnom stradavaju nezaštićeni civili. To kod naroda izaziva ogorčenje i nevjericu u ispravnost politike vodstva NDH. Značajan broj Brinjaka stupa u partizansku vojsku.

Iako se rat krajem 1944. godine bližio kraju, Stajnicu je od strane neodgovornih ustaških pojedinaca zadesila velika tragedija. Dana **15. prosinca 1944.** godine ubijeni su na najsuroviji način žene, djeca i starci iz obitelji **Sertić-Kunota, Rajković, Krznarić, Perković-Antulić i Perković-Šlosar**. Smrtno je stradalo 14-oro nedužnih ljudi a nekoliko ih je ranjeno. Stajnica se našla u šoku. Ljudi su bili ogorčeni na ovaj zločin, počinjen bez ikakvog vojničkog ili političkog cilja, koji je još više naelektrizirao stanje na terenu.

Posebno je bila ekstremna ustaška *Rajićeva skupina* koja je bila strah i trepet u ovom kraju. Dosta je civila stradalo u njihovim pohodima. Nekolicina domaćih ustaša, koji su se protivili tim nehumanim djelima, upozoravala je ugrožene obitelji na pogibelj. Neki su zbog toga i ubijeni.

Tijekom istraživanja saznali smo za niz nehumanih zločina koji su se nad nedužnim civilima, ženama i djecom dogodili tijekom rata. Počinitelja je bilo sa svih strana. Ali je zato bilo humanih pojedinaca koji su sprječavali ekstremiste u njihovim zlodjelima.

Ovdje treba odati priznanje svim humanim pojedincima koji su u ta teška vremena i uz ugrožavanje svoje osobne sigurnost i sigurnosti svojih obitelji, sprječavali zlodjela pojedinih zločinaca, i davali ugroženima pravovremene informacije kako bi se zaštitile. Ti su ljudi istinski heroji i njihova humana djela nikada ne treba zaboraviti.

Progon obitelji Rajković i Sertić-Porkulab

Tijekom rata brojne su obitelji proganjane zbog svojih ideala ali često bez ikakvih razloga. Godine 1943. na dan Sv. Josipa (kasna zima) partizani su protjerali iz Stajnice obitelji **Franje**

Obitelj Rajković

Rajkovića i Marka Sertića-Porkulaba, i to zbog suradnje s okupatorom!. Što je u pozadini ovoga bilo teško je zaključiti. Radilo se o običnom seoskom puku koji se nije bavio politikom i jedini mu je cilj preživjeti u tim strahotama.

U partizansku komandu na Kolišću pozvane su *glave obitelji*, gdje su upoznati s odlukama da se moraju odmah seliti. Pošto su muški članovi obitelji bili izvan Stajnice u kiranju, žene su na sebe preuzele